

Рашко **МАРКОВИЋ РИЂАНИН**

ЗАПИСИ О КЊИГАМА

УМЕТНОСТ ЖИВОТА И ЖИВОТ УМЕТНОСТИ

Драган ИЛИЋ: „ОРУЂЕ СНА“, изабране песме,
Народна библиотека Краљево, 1985. године

Драган Илић је песник који све ставља под сумњу. И реч, и мисао, и тело. И, нема корака без сумње, а реч је слаба, да састави два света која се све више рачвају у души човека овога времена. Људи су све више у расколу са собом, раздваја их представа коју имају о себи, и оно што они јесу својим поступцима. Илић није умео да гради одвојено представу о себи од својих поступака. Његови кораци ишли су у правцу којим га је водила његова уметност. Не пристаје на трку за успесима, не пристаје на ситне обмане духа сјајем материјалног богатства, дозвољава другима да га виде као декадента, али, под условом да они виде више и даље. Хтео је своју уметност живети, не за њу, већ, управо, њу саму. У околностима савремене цивилизације, остао је усамљен, остао је у нескладу са околином која више и лакше прихвата глумце истине него ли саму истину. Тај несклад га је руцио у намери да развија своју песничку сензибилну природу и онемогућавао га да искаже своју тугу и бол у форми песничке књиге. Можда га је и само очекивање од уметности речи да разреши неке дилеме из живота, удалио још више од „реалности“.

Пронаћи форму својим речима, донекле значи, уобличити свој свет и свој живот, успоставити след између узрока и последица, мисли и дела.

Преосетљива, треперава душа, претворила се у јако затегнуту жицу на којој је живот производио чудну музику, толико чудну да је песникови сензори нису могли издржати, није успео да влада свим гласовима оркестра, и сам је постао глас природе који се распрскава у ушима свога творца.

За песника који је сувише затворио свој таленат у срце, у своја самовања и смишљања савршене форме која ће бити одговарајућа посуда „вођу“ његове разгранате маште — може се сасвим сигурно тврдити да се сувише истрошио у трагањима да створи савршен облик писане речи. Он није могао да схвати да је празнина најлепша посуда сваком, и најсавршенијем облику природе, тако, и облику уметности. Форма није и не може бити оквир од кога се почиње, она настаје истовремено са настанком садржаја дела, само тако може се пустити машини на вољу, само тако таленат долази до пунога размаха. Илић полази супротно, он себи за-

даје форму, најављује књигу песама, најављује роман, остаје само на фрагментима. Мада није за живота свој рад оформио у књизи, он је познат у круговима уметника, а и читалачкој публици, бар донекле. Овим избором песама је комплетније представљен његов књижевни рад, као и живот. Његове песме дубоко су преживљене. Не једном, оне говоре о једној савршеној чистоти душе и њеној тежњи да се свет искаже снагом истине. Његова душа више болује за срећне него ли за несрећне, јер, њему се чини да је заблуда среће већа и тежа од сваке несреће. Илић као да је хтео у чаши воде да попије и извор, једним кораком да стигне на циљ, али, корак се продужавао у километре, дан у године, циљ се разлистао у снове, снови израстају у прелепе цветове које никако није успевао да узбере. Претерана осећајност није му дала да се усредсреди на један предмет и да га доврши.

Песме Драгана Илића саздане су од стрепњи, не ради успеха, већ ради лепоте, истине коју жели исказати. Субјективност његове лирике толико је изражена да нам се чини да је сам песник постао прави објект његове поезије. У његовој песми није лако наћи кључ за тумачење, то није поетска исповест, то није једноставно песнички свет у сликама, није састављен ни од лако препознатљивих метафора и симбола, то је свет дубоке презобиљности. Кључ за улазак у његову поетску слику је у самом животу, у његовој непрекидној заокупљености проблемом истине, суштине уметности и њене улоге у реалном свету. Његова душа избија на површину тела, види се у очима, на лицу. Сетно лице и очи пуне туге непрекидно су уроњени у воде бескраја.

Начином живота Илић се издвајао од своје генерације, затварао се у себе, стрепња постаје његов верни пратилац. Боје у његовим речима су хладне, тамне, све што је више тоpline тражио све је јаче бивао у загрљају осаме:

Бојим се ноћи.

Сву ноћ преко мојих капака

*тешки ће морне реке и биће ове ноћи толико сенки
и дубоких љавих зидова.*

*Биће ова ноћ тешка као цемент, црна као
данашње небо, жалосна као љросјак обешен
о врати постола.*

Кријем се од несреће. Кријем се од туге.

(сџр. 36)

Ови стихови искрености посвећени су Д. Вуковићу. Његов став према уметности и њеном значењу јасан је, уметност за Илића није ништа друго до сам живот, његова суштина. Упркос томе, реч је немоћна да очисти душу од горчине до краја, оне не могу да понесу сав терет који је младо биће песника примило на себе. Он није имао стрпљења да свој рад усмери и доведе до краја, до форме књиге, сувише је пуштао на вољу бујицама маште да га разносе на разне стране.

Књижевни рад Драгана Илића морамо прихватити као и живот, он је самосвојна појава, иако у фрагментима његово дело има одређени значај за средину у којој је стасао, мада никада није дошао до пунога израза. Он је најближи Бранку Миљковићу по схватању уметности, оба нису разликовали живот од свога уметничког рада. За обојицу реалност је у уметничком делу, а не у животу, живот је одвише под маскама. Отуда код обојице „прејака реч“ има повратно дејство, наравно, на разли-

чите начине. Код Илића, посебну тешкоћу још представља форма. Илић је преосетљив, кратког је даха, није истрајан и зато није заокружио ниједну целину у књигу.

Поема ИШЧЕЗЛЕ ВАТРЕ, није само одсјај туге песника, она представља и ишчезавање праве, велике уметности, праве вредности су потиснуте у мрак, „из звоника туге“ шири се музика преко модрих обала, „та песма падала је са залеђеним сунцем у наручје висоравни“. Превелика љубав и жеђ за животом, не представом живота, одвела га је у један чудноват свет скривен у дубоким понорима душе, обојен хладним бојама: „И по црној маховини ноћи раширио се бронзани звук одавно изливеденог срца“. Што су уметникови захтеви постајали већи, његова околина је бивала све прозаичнија и неподношљивија.

Књига ОРУЂЕ СНА замишљена је као избор текстова Драгана Илића, и као таква је остварена, она представља комплетан преглед уметничког рада овога писца и његова живота.

Уметничке вредности ове књиге не могу се исцрпсти једним читањем и једним коментаром, његова поезија тражи да дубоко заронимо у све уметности, стварности и себе. Она нема лирску лепршавост, натопљена је тешким осећањима и слутњама, њен додир је, просто, чујан, прилеже на срце као река која пада у „несвест преко камена“. У његовој поезији превише је хладне лепоте и осамљености, ноћ је присутнија од дана, а „изнад ноћи и таме није нико“. Заједно са увелим лишћем вену страсти, ишчезавају ватре, „човек је пошао своим недостижном поразу“. Заиста, Илић је у својој осами недостижан, његове очи загледане у „пету страну света“, виделе су осмех смрти на путу ка вечној светлости.

Ред ствари, смер збивања и смисао живљења у песмама Драгана Илића тече обрнутим смером, чудном логиком укидају се законитости успостављене рационалним поимањем узрока и последица. Реалност у поезији Илића постаје фантастичнијом од саме фантастике, то је још један доказ да су његова усмерења ка суштини живота и уметности. Жижа у којој су сведени зраци његове реалне свере, стварносне, јесте ноћ — смрт — почетак из кога крећу неке друге боје, наступају други простори. Ту није крај, свет је заиста много шири, рођење и смрт нису граничници света, разумско биће није у могућности да измери све оно што се наслеђује и осећа, не може се све подвести под меру: ово јесте, ово није. Свет слутње и маште ни у ком случају није празнина.

Самоће Драгана Илића испуњене су бојама једног необичног динамичнога духовног света; код њега нема досаде, он је запљуснут валовима маште, његов живот је више унутра, он не пати ни кад пише УЗАЛУДНУ ПЕСМУ, нити кад записује ОПРОШТАЈ СА ДРАГАНОМ ИЛИЋЕМ, нити кад је У КРЧАГУ НОЋИ. Нежни пејзажи душе песника расути су рекама, планинама, далеко, међу звездама. Потпуно се предао свету уметности и заједно са светом маште и сна тоне у сопствено сећање.

Посебно су уметнички јаке „црне метафоре моћи“. У њима се песник свом својом снагом супротставља слабостима људског бића чија је моћ оличена у тешком камену. Моћ никад не потиче само од моћника, њу чини већом немоћ поданика, лицемерство је великим делом извор моћи моћника: „Ватру од речи припили смо уз свој отети сан и верни смо боји дана“ (стр. 79) Иза ових речи нема питања: ко смо то ми? Следи отварање душе и став песника: „Одан сам управо гробовима“. Његов

пут није пут светине, али, као јединка може се издвојити само духовно, само духом могуће је не припадати свету у коме „још увек је храна ноћи наш дом“. Ноћ је честа реч у поезији Драгана Илића, она је свакако симбол недвосмисленог значења када се сагледа контекст њене употребе. Камен је рекосмо, симбол моћи, кренуо је на пут, служи планини која се затире „у само једној болесној речи“. Али, неизлечив ударац пролазности мора поднети и камен и човек. Свет се не може предвојити ничим сем сопственим бићем и заблудом коју носи у себи. Ту заблуду Илић је избрисао, његове духовне кретње не престају иза зида који је поставила смрт. Без трунке чежње за успехом, са сетом на лицу, са патњом у души, већом за срећне, јер им је заблуда већа, песник одлази у пределе безмерја, одлази да дође у облику сећања и сна, у пепелу прошлости, у разгранатом стаблу живота у коме теку воде из прошлости у будућност. Не, нипошто чежња за трајањем није његов извор снаге и уметничког стварања, већ неугасли блесак тренутка који ће доћи у узвишеном облику нечије речи, у блеску искренности. Суштина уметности је истина, она јесте фантастична у односу на стварносне догађаје. У најкраћем, то је поетика Драгана Илића. Искреност пред собом и другима, он не жели реч да изговори што неће истовремено ставити себе времену, једином праведном судији на одговорност.

Није успео да за живота свој књижевни рад крунише књигама и успесима, није томе ни тежио. Овога пута Народна библиотека у Краљеву исправља његову „грешку“. Текстови сабрани у овој књизи заслужују пажњу, не само из хуманог односа према писцу, већ, пре свега, као фрагменти једног веома изворног уметничког чина, у коме се не може ничим раздвојити живот од уметности.

Завршавајући прво читање изабраних песама Драгана Илића ОРУЂЕ СНА, чини нам се да је могуће, посебно истаћи вредност књиге у постављању питања односа стваралаца — дело, и, уметност — живот. Целог живота заокупљен је великим темама, круцијално питање које поставља јесте: откуда толико неспокојства код савременог човека? Шта га то раздељује на двоструку личност? Откуда уметности улога освајања слободe за човека? Није ли човек исувише на ивици? Може ли уметност испунити поверену јој улогу? Зашто је човек данас толико далеко од својих моралних начела и прокламација? Растрзан жељом за успехом и представом коју гради о себи, може ли човек издржати да се не суноврати? Може ли му уметност помоћи?

На последње питање, ма како то звучало апсурдно, Илић даје оптимистички одговор. Он верује у долазак величанствених дела духа која ће саставити раздељену личност човека. Лицемери ће постати само ружно сећање. Ништа нам друго не остаје него да верујемо уметности и да строго разликујемо живот уметности од уметности живота.

„ПЕСИМИЗАМ“ У РИМАМА БОЖИДАРА ТИМОТИЈЕВИЋА

„КУКА И МОТИКА“, Нолит, 1985.

Песнику Божидару Тимотијевићу у српској поезији припада високо место. Његов рад обимом и самосвојношћу заслужује већу пажњу критике. „Кука и мотика“ је једанаеста песничка књига Тимотијевића, она зао-

кружује једну самосвојну, у критици недовољно расветљену, поетику. Површно читање могло би нас завести, поготову ако смо навикли на такозвани узвишен, патетичан стил. Песничка вештина Божидача Тимо-тијевића има сасвим друге елементе, у функцији своје поетике он ставља један тип језика, односно, народски говор. Тим се остварује песничка замиса непосредности и лакоћа у стилским обртима, језиком се постиже још једна црта комике.

Тематски, књига је целовита прича, њоме је исказан локализам србијанског карактеролошког типа. Локалистичке особине у народу опстајавају упркос свим менама, опстајавају ради површних међуљудских односа, ради површних страсти и осећања према култури и традицији. Та површност извор је, делимично, општег трагизма. Просто је зачуђујуће колико живот може мало да значи на овим нашим просторима. Патетичан стил нас навикава на романтичну представу света у коме живимо, међутим, језик изграђен на народним пошалицама натурализованим чињеницама, указује на једну другу реалност од које смо били одвојени.

Песме у овој књизи, међусобно су везане причом, оне мозаички састављају целовиту слику једног песничког света, то је говор епски интониран, без патетике. Посебно је потенцирана сета ритмом и римама десетерца. Ова, у изузетном смислу, преживљена форма исказа, делује као архаизам, али, у овом случају такав ритам, епски десетерац, има смислену функцију, таква форма говора овде није циљ, већ средство поетике. Песма ГУДАЛО СЛЕПЦА ВИШЊИЋА представља увод у књигу, њоме су успостављене релације песничког света у коме је уочљив трагизам човека, „у торби му и гусле и глава“, на овим просторима ретке су ситуације у којима се ствара за вечност, више се живи од данас до сутра, „грло буну у вечност испраћа“, али, и поред свих најезда мрака на видело излази слика „младог сунца родне сутрашњице“.

У првом делу књиге је руковет песама под заједничким насловом „Ченгеле“ који их симболичним значењем обједињује. Формално ово је засебна тематска целина у којој песник видљивије успоставља везу између простора смрти и живота. Мотивски свака од ових песама је слика једне судбине. Миленка поништи „дрхтаво време ратниково“. Драгиша се јавља после смрти, поштен и луд у животу дозволио је својима да га за главу скрате, да је знао дао би да га скрате с ногу па би и он ћопарио светом као многи данас. Јеленка мора одведе у црне дворе, Милораду се губи траг у нигдини, у туђини, а „Богдана су тако заклали ко пиле“, и тд. Мотивска разноликост израз је снажне песничке опсервације. У другом делу песме су без наслова, модерније стилски, опет у функцији поетике, али, основна нота траги-комике је продубљена. Песме имају један предмет и једну тематику. Осећања песника су у равни изнад песничког света, стога, у књизи „Кука и мотика“ улазимо у песнички свет хладне објективности са пуно неспокојства. Одмах на почетку овога одељка, отвара нам се пред очима једна трагична слика гомиле „с рукама скупљеним у цвет“, мотив покорџе зла који се све више проширује, видимо руке како зверски уносе гњилу земљу у груди, наместо детињег срца. Па какво је то време? Нека песма каже:

*„То је било време неке дуге шуме,
време суве воде и усахла прџа,
време када мрзну прџолећа и дуге,
кад и мрцу прџочне ојадати коса“*
(сџр. 26)

Тамно, зло време, открива сву морбидност људске, животињске природе. Збуњени смо лакоћом са којом људска природа прелази реку таме. Површно, олак приступ трајним људским вредностима, један је од узрока испољавања животињског у човеку. У натурализованим, стакласто-хладним сликама транспортованим до степена апстракције, владају неухватљиви, метафизички односи. Песник, као да налази оживљене материје, као да налази црне рупе у бићу човека, упозорава:

*„Оцеве су им однеле воде,
пљавке воде неситних река,
с домаћеј ојњици у велики свет,
у глупи свет без одјека“*

(стир. 29)

Силазећи до дна људског бића где се буде моралне норме, у контексту животињски искежених простора, тешко је наћи упориште нади и оптимизму. Али, морамо се зауставити на једној изразито хуморној и иронијски оствареној песми, која личи ритмом на ведре пошалице, у њој се иронизира са трагиком, у њој трагика саму себе уништава:

*„Чемерило чемер вечерас
на ћопавом седећи ћроношицу,
на череке черечило човица
као да је ћурћевданска овца.“*

*А кад ћоче лобању да ілоцка,
с њом ћроуића сву човину страву —
ћревари се, али беше доикан:
ћреће страва Чемеру у ілаву.“*

(стир. 48)

Што се више приближавамо крају књиге, чини нам се да су песничке слике обојене све јаче, и, као да су исковане од тешког метала, у њима је песников песимизам дошао до границе, до апсурда, у дивљем еху материје реч губи значење, укинути су закони хуманог, сваки вид молитве престаје, морамо промену тражити у себи, морамо променити културу живљења, морамо једном схватити вечне категорије хуманизма, оне су у култури, у традицији, у искреном односу према себи и свету, у дубоком проживљавању света. Тај хумани порив песника је у сетном осмеху који лебди негде изнад равни у којој се формира песнички свет књиге „Кука и мотика“, његов поглед окренут је, изнова, младом сунцу будућности.